

РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Бернадського Б.В., кандидата історичних наук, доцента на тему: “Контррозвідувальна діяльність Російської імперії в Україні (історико-правовий аспект)”

Історія держави – це певною мірою історія її органів, серед яких вагоме місце належить спецслужбам або органам державної безпеки, якщо брати до уваги більш широке трактування їх функцій. Тому немає сенсу вести мову про значимість дослідження їх організаційного правового минулого, що несподівано набуло нової актуальності в умовах агресії проти України. У нашій державі вже сформована і розвивається досить потужна наукова школа з вивчення зазначеної проблематики.

Водночас, ведучи мову про минуле такого своєрідного правового інституту, мусимо вказати на одну істотну обставину. Організаційні та правові засади вітчизняних спецслужб і органів державної безпеки України закладались в умовах, коли сама Україна була позбавлена державності. Одним із таких важливих етапів історико-правового розвитку стало перебування України у складі Російської імперії. Міждержавна боротьба того часу, різноманітні акценти формування нормативно-правової бази, зумовлені державною політикою і оперативною обстановкою, і сьогодні залишаються оповитими мороком та найрізноманітнішими міфологічними нашаруваннями, проте знову покликаними до життя в умовах інформаційної війни. Тож відродно, що скарбничка вітчизняної історико-правової літератури нині поповнилася ще однією працею – фундаментальним монографічним дослідженням Б.В. Бернадського, яке не лише відкриває перед нами задзеркалля минулого, а й розвіює чимало конспірологічних міфів.

На жаль, доводиться констатувати істотну лакуну серед праць такого профілю. Адже, незважаючи на те, що репресивно-каральна система Російської імперії на українських теренах на сьогодні досліджена доволі ґрунтовно, більшість авторів акцентують увагу на діяльності політичного розшуку та розвідувальних органів цієї держави. Контррозвідка ж і надалі залишається на маргінесі вітчизняної історико-правової науки. Вірніше, залишалася, тому що із виходом рецензованої монографії значна кількість білих плям заповниться. Отже, із задоволенням констатуємо спадковість вітчизняної наукової школи. Адже серед небагатьох вчених, які ще за радянських часів займалися вивченням “не модної” тоді теми дореволюційних спецслужб, ми можемо згадати знаних нині науковців – О.Н. Ярмиша та В.С. Сідака, котрі, як видно з авторської передмови, були причетними до роботи над монографією.

Загалом праця справляє доволі двояке враження. Так, окремі її частини читаються доволі легко, проте інші є дещо перенасиченими надміру скрупульозним роз’ясненням тих чи інших аспектів контррозвідувальної діяльності того часу, специфіки нормативно-правової бази. Утім не можна вважати це зауваженням, бо саме майже цілковита нерозробленість контррозвідувальної тематики спонукала автора до максимальної деталізації та роз’яснення зазначених акцентів. Не обійшлося і без смислових повторів.

Водночас саме в цьому передусім проявляється новизна дослідження, до якої слід віднести і те, що більшість архівних джерел, використаних у роботі, до наукового обігу вводяться вперше. Серед новацій автора є також низка встановлених раніше невідомих сучасній історико-правовій літературі фактів. Насамперед тут слід згадати дату, яку можна вважати народженням контррозвідки як цілеспрямованого, безперервного спеціально визначеного процесу діяльності органів державної влади – 5 липня 1882 року.

Монографія Б.В. Бернадського дає можливість скласти чітке і цілісне уявлення про систему контррозвідувальних органів дореволюційної Росії, їх сили і засоби, методи роботи та діяльність на території України. Особливий інтерес становить та частина роботи, де висвітлюється бачення керівництвом царських спецслужб завдань, що, на їх думку, мала вирішувати контррозвідка, міжвідомча боротьба.

Структурно праця складається зі вступу, п'яти розділів, що гармонійно доповнюють один одного, а також висновків і додатків. Така структура дозволяє на достатньому науково-методичному рівні розкрити зміст визначеної теми. Відзначимо, що автор монографії вперше в історико-правовій літературі відтворює основні етапи організації контррозвідувальної діяльності в Україні, висвітлюючи оперативно-розшукові, кримінальні та кримінально-процесуальні аспекти її діяльності з 80-х років XIX століття і до падіння самодержавства.

Особливо відзначимо значну емпіричну базу дослідження. При цьому науковець не пішов легким шляхом простого віддзеркалення та констатації конкретно-історичних реалій. Він удався до висвітлення всіх здобутків і прорахунків цього процесу і, зрештою, дійшов до неупереджених висновків, з якими важко не погодитись.

Слід також згадати про вагомі додатки до монографії, серед яких на особливу увагу заслуговує глосарій. Саме з його вивчення і слід починати знайомство з історією контррозвідки, оскільки він дозволяє непідготовленому читачеві зрозуміти суть і специфіку термінології, отримати первинне уявлення про діяльність контррозвідувальних органів.

Водночас робота не позбавлена окремих недоліків. Зокрема це деякі технічні огріхи, що марнують загальне позитивне враження. При аналізі сил і засобів спецслужб царської Росії варто було б подати цілісні, узагальнені просопографічні портрети кадрового співробітника й агента.

Можна було б навіть зауважити, що у цій фундаментальній роботі подано цілісну і завершену картину функціонування контррозвідувального режиму в минулому. Але для завершеної повноти у роботі відверто не вистачає розділу (чи підрозділу), присвяченого місцю контррозвідки у державному механізмі Російської імперії.

Проте станом на сьогодні ще не було написано жодної монографії, позбавленої недоліків. Тож і прорецензована робота, на наше глибоке переконання, принесе користь не тільки в начальному процесі, а й стане вагомим джерелом для подальших історико-правових досліджень.

**Доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії, історії права
і держави та конституційного права
Навчально-наукового інституту права Університету
державної фіскальної служби України**

А.Є. Шевченко